

A Világirodalom Klasszikusai. Fordította Új Magyar Könyvkiadó, Bp. 1955.

Tóth Árpád. Az előszót írta Kardos László.

1876 augusztusában Flaubert levelet írt fiatal barátjának és tanítványának, Maupassant-nak. Többek között ezt írja neki: „Ó, elkészeríti az emberi butaság! és egészen az óceánig üldözi? de mit szólna, fiatalember, ha annyi idős volna, mint jómagam?” Még négy esztendő van hátra az életéből. Ezt (pontosabban az utolsó ötöt, 1875 tavaszától) egyre nyomasztóbb hangulatban tölti. Tele van gonddal-bajjal. Anyagi, családi bajokkal. Félt a tönkremenéstől, a szegénységtől, a hajléktalanságtól. „Az a gondolat — írja 1875 tavaszán — hogy nem lesz tető a fejem fölött, nem lesz *home*-om, tűrhetetlen számomra. Úgy nézek mostanában Croisset-ra — (az úgynevezett „fehér házra”, melyben élt) — mint az anya, aki tudóbeteget gyermekére tekintve azt mondja: Vajon meddig még? Nem tudok megbarátkozni a végleges válás hipotézisével... Egész életemben megtagadtam szívemtől a legjogosabb táplálékokat. Szorgos és szigorú életet éltem; e j! nem bírom tovább, erőm végére értem. Fojtogatnak a visszanyelt könnyek; felnyitom a zsilipet.”

Ez Flaubert utolsó éveinek légköre, lelki atmoszférája. S ezeknek az utolsó éveknek a terméke félbenmaradt regénye, a „Bouvard és Pécuchet”. 1877 tavaszán készült el első fejezetével. „Bouvard és Pécuchet annyira eltölt, hogy valósággal Bouvard és Pécuchet lettem” — írja. Két alakja egyre jobban „kibontakozik a ködből”; 1877 egész nyarat nekik szenteli, végeláthatatlan geológiai és orvosi tanulmányokba merülve. Ettől fogva szinte gályarab-munkát végez; von-szolja az egyre mérhetetlenebbre növekedő adat-halmazt, bizonyos belső fogcsikorgatással — a gályarabéval, akinek egész uszályt kell maga után húznia, és a szarkasztikus „embergyűlötlévé”, aki most, végre leleplezi a „*bêtise humaine*”-t, a förtelmes emberi butaságot.

Voltaképpen ez a regény lényege. Két ostoba, félművelt, félműveltségében megköttyösödött alak kudarc-sorozatának vagyunk a tanúi. Mindenhez „tudományosan” fognak hozzá, és természetesen mindennel fölsülnek, a gazdálkodástól a régészetten át az orvostudományig és a világmegváltásig. Vagyonuk elúszik, a megbecsülésből kikopnak. Mindez azonban végül is mit bizonyít? Azt, hogy sutba kell vágni a tudományt? Nem bizonyít egyebet, mint azt, hogy Bouvard és Pécuchet ostoba és félművelt. Nem az a rossz, amivel próbálkoznak, hanem az, ahogyan próbálkoznak vele. Flaubert

alighanem annak a bizonyos „*bêtise humaine*”-nek akart ércnél maradóbb emléket állítani. Ehelyett azonban csak két tökéletlen polgárnak, két szükagyú alaknak állított emléket. Regénye ezért nem bizonyít sem a tudomány, sem a polgár, sem a kísérletezés ellen; legföljebb azt mutatja meg, milyen szánalmas dolog, ha valaki olyan tökéletlen meglett ember korára, amilyen Bouvard és Pécuchet.

Ha az ember elolvassa ezt a nagy töredéket, nem fojthatja el magában a sajnálkozást: milyen kár volt ekkora energiát pazarolni ilyen kisarányú vállalkozásra! Flaubert több, mint másfélszer tudományos munkát búvárlott át, harmincegynéhány tudományos folyóiratot kísért figyelemmel — csak azért, hogy két töklök butaságát dokumentálja! Tudjuk, mindig kínos aprólékossgal járt utána mindennek; beleszorította magát a pontosság sanyarú kalodájába és gyötrődve pepecselt heteken át olyasminel, amihez egy Balzacnak például elég volt egy pillantás, egy látomás, elég volt valamire ránéznie, vagy beszimatolnia egy házba, egy utcába. Íme egy példa a módszerére, vagy helyesebben talán önkínzására: egy papagályt akart leírni; erre a rouen-i múzeum igazgatójától kért egy „amazon”-fajta papagályt, azt az íróasztalára helyezte és úgy „festette le természet után”. Egy másik, a „Bouvard és Pécuchet”-ből: a két barát régészeti-geológiai kutatás útra indul a regény harmadik fejezetében a normandiai partvidéken. Flaubert ehhez a pár laphoz igen részletes útmutatót kért az ott nyaraló Maupassant-tól. Balzac néhány „szintétikus” vonással remekül élénk állított volna bármilyen tájat, amelyet tán soha életében nem látott, de amelyet magában „megélt”. Flaubert a szó teljes értelmében agyondokumentálta magát. Végeredményben fölsőleges munkát végzett, hiszen egy regény hitele sosem azon múlik, hogy ami benne van, pontosan úgy történjék, ahogy azt a valóság előírja, pontosan a valóságban ellenőrizhető helyen; a regény nem aprólékosan másolja, hanem szintetikus újjáteremt a valóságot. A pontosság, a „hitelesség” e flaubert-i mániája végeredményben regényellenes. S amikor Bouvardék kísérlet-sorozatát követjük, minduntalan arra kell gondolnunk: mennyi jobb sorsra méltó munka! Milyen remekművet lehetett volna alkotni feleannyi energiával! Élő, áradó, folyó élet helyett mit kapunk? — lexikont, lexikográfiai anyaghalmazt, mely alatt majdnem összeroskad a két „hős”. Milyen

meddő erőfeszítés végül is ez a másfélezer kötet és harminc tolyóirat — valóságos hegyvajadás egy egérhez! Ha a dokumentáció rettenetes apparátusát elvetve ezt a nagy erőt a téma epikus megoldására fordítja, alighanem kész, befejezett regényt alkothat, remek szatírárt a polgárságról, nem pedig fárasztóan agyondokumentált töredéket két buta polgárról, aki annyira nem tipikus, annyira csodabogár, hogy maguk a polgárok is úgy tekintik őket, mint gyanús kuriózumokat!

Persze így is tele van a regény ragyogó részletekkel, kis ékszerekkel, a csiszoló kis-ötvösség remekléseivel; Bouvard-ék vidéki házának még a szagát is érzi az ember, s egy-egy tavaszi kép például, ahogy a földek közt baktatnak, felejthetetlen. Csak éppen az az epikus sodra nincs meg az egészben, ami megvolt „Bovaryné”-ban, megvolt az „Érzelmek iskolája”-ban — és nem volt meg a szintén agyondokumentált „Salammó”-ban vagy a „Szent Antal megkísértetése”-ben. Flaubert bevitté, furcsa módon, a tudomány módszerét a regényírásba. Magamagát bilincselte meg vele. A „Bouvard és Pécuchet”-ben mindúntalan megáll az ember egy-egy résznél s azt mondja: ez valóban zseniális! S az egész mégis kudarca, ha zseniális kudarca is; szinte jellempes értelmű a befejezetlensége; az egész: egy nagy csőd zseniális illusztrációja.

Pedig, ha Flaubert enged a tehetsége spontán irányának! Itt, ebben az utolsó írásában megcsillan valami új vonás: Flaubert kitűnő érzéke a komikum egy fajtája iránt. Nem mulattató komikum ez, kétségtelenül. Hanem valami keserű, szatirikus, szarkasztikus komikum, valamilyen Swifté felé hajló, ha undorát, haragját, megvetését nem is árulja el annyira; valaki valamit életnagyságúnál számtalanszor jobban kinagyítva lát, s így is rajzol meg, e felnagyítás torz esztlenségében, gesztusai aránytalanságában és gépiességében... ilyesmi kísért nyomban a regény első jelenetében: ahogyan ez a két majdnem automata-mozgású alak: Bouvard és Pécuchet először egymásba botlik; a jelenetnek fanyar, száraz, kegyetlen komikuma van, már a „hősök” pusztá megjelenésében is, meg a körükjék emelt díszletben is. Néhol mindez a burleszk komikum határára jár, de az író oly rezzenéstelenül, oly irgalmatlan tárgyilagossággal ábrázolja, hogy félelmetes lesz éppen burleskségében. Például: a két barát gyógyításra adja magát, „egy agyhártyagyulladásos asszonyt karszékestül a mestergerendára függesztettek s teljes erejükből lóbálták, míg a haza-

érkező férj ki nem dobta őket”. Vagy: birkát és kecskét akarnak keresztetni, s mert a dolog magától nem megy, hiába zárják össze a bakot meg az ürüt, harmadnap „jönak látták segítséggel könnyíteni a természet dolgán. Azonban a bak, Pécuchet-nek fordulva, ágyékon dőfte szarvaival, a rémült ürü pedig körbe szaladgált a prészházban, mint valami cirkuszban. Bouvard kergette, rávetette magát s elnyúlt a földön. Marka tele volt kitépett gyapjuval”. Vagy: gimnasztikai gyakorlataik során Pécuchet áttér „a falóban való lépegetésre. Úgy érezte, a természet is erre teremtette s azonnal a magasabbik fajta póznát választotta, melynek talpnyugtatója nagy lábnyí magasságban volt a földtől. Egyensúlyba helyezkedett s öles lépésekkel mérte végig a kertet, mint valami óriási, sétáló gölya”...

Ez valóban a „*bêtise humaine*” gyilkos szatírája. Sajnos, ezt halmozta agyon Flaubert önkínzó, megszállott dokumentálása anyagtomegével.

A „Bouvard és Pécuchet” természetesen így, befejezetlenségében és kudarc-voltában is egyik jelentős könyve a világirodalomnak. Olvastán végül — sok egyéb mellett — föltehetjük a kérdést: vajon nem ide, ebbe a zseniális kudarcba torkollott-e szükségképpen Flaubert útja. Nem arról van szó, hogy az írónak föltétlenül úgy kell szeretnie az embereket, mint egy szociális apostolnak. De *mint írónak*, bizonyára szeretnie kell őket — úgy, mint anyagát, mellyel dolgozik, melyből a maga módján teremt; szeretnie kell bennük az élet megírást kívánó ezer és ezer igényét; szeretnie kell valahogyan olyasformán, ahogyan egy Balzac vagy egy Möricz vagy egy Tolsztoj szerette őket: szeretni azt, hogy vannak, hogy olyanok, amilyenek, jellegzetességek, jellemüket, erőnyeiket és hibáikat, a bennük millió formába burjánzó írói őanyagot, az életet.

Flaubert, mint író, úgy látszik, nem szeretne eléggé, s ahogy pályáján előrehaladt, alighanem egyre kevésbé szerette az embereket. Kissé mintha utálkozva foglalkozott volna az anyagával — egy kicsit talán azzal az érzéssel, hogy piszkos lesz a keze tőle.

Dezillúzió? Mindegy, minek nevezzük; és túl messzire vezetne, ha elkezdénénk ki-elemezni a személyi és társadalmi gyökereit. De alighanem itt kell keresnünk a „Bouvard és Pécuchet” zseniális csődjének az okát.

A magyar olvasó csak örülhet neki, hogy ezt az érdekes és jellemző művet szép új kiadásban ismét a kezébe kaphatta.

Rónay György